

Деикса

1. Појам и врсте деиксе

Термин *деикса* (који потиче од одговарајуће грчке речи која значи „показивање, указивање“) означава **указивање, упућивање путем језика**. У језику постоје нарочите речи и изрази који имају управо ту функцију; назваћемо их **упућивачке речи** одн. **изрази**. За разлику од других речи у језику, они своје значење добијају из ванјезичке ситуације у којој је језик употребљен (пр. 1), односно из текста у којем се налазе (пр. 2):

(1) Ставићу то овде.

(2) Милан је мој добар друг. Он воли рок музику.

Наиме, исказ 1 може разумети само онај ко се с говорником налази на истом месту и у исто време (Јул 1996: 9). А заменицу *он* из пр. 2 можемо интерпретирати само тако што ћемо је повезати с претходним текстом – тачније, с појмом који је означен именицом *Милан*.

Тако се те речи „пуне“ смислом само у одређеном окружењу – ванјезичком или текстуалном. С променом окружења мења се и њихово значење: на које место ће се упућивати речју *овде* из пр. 1, зависи од тога где се налази онај ко ту реч изриче; на кога ће упућивати заменица *он* из друге реченице пр. 2, зависи од садржаја реченице која јој претходи.¹

Ако упућивачке речи и изрази указују на нешто што се налази **у спољном свету**, то је **спољна деикса** или **егзофора** (приказана је у пр. 1). Њоме се исказ смешта, „усидрује“ у стварни свет. Таква употреба упућивачких речи и израза често је праћена **гестом** – који треба схватити широко, тако да обухвати и ручне гестове, поглед, покрете лица (нпр. истурање усана у одређеном правцу), покрете главом или целим телом, као и руковање предметима. Егзофора која је праћена (или може бити праћена) гестом назива се **остензивна егзофора**. Поред ње, говори се и о **менталној егзофори** – када говорник неком речју упућује на нешто што постоји у његовим мислима; у следећем примеру подвученом заменицом указује се на одређену одсутну личност (Клајн 1985):

(3) Она је била тако лепа!

Ако упућивачке речи и изрази указују на **појмове поменуте у тексту**, то је **унутрашња деикса** или **ендофора** (приказана је у пр. 2)². Сматра се да се унутрашња деикса развила из спољне, будући да је основна, првобитна употреба језика (како у развоју човека као врсте, тако и у развоју човека од детета до одрасле особе) у усменој комуникацији лицем у лице.

У тој комуникацији лицем у лице говорник упућује на друге особе, на предмете, на њихово место, време и др. тако што их одређује у односу на **себе, место које он заузима**

¹ На промени садржаја показне речи у зависности од контекста заснован је хумористички ефекат у следећем дејем вицу:

Звони телефон у породилишту. Чује се узбуђени глас:
– Доводим жену, добиће бебу!
– Је ли то њено прво дете?
– Не, овде њен први муж.

Наиме, реч *то* у 2. реплици телефонисткиња је употребила тако да упућује на појам означен речју *беба*, а муж је схватио као да упућује на њега.

² Ово је само једно терминолошко решење, а у литератури постоје и друга. Веома је распрострањена терминологија по којој се термином *деикса* означава упућивање на елементе ванјезичке стварности, док се за упућивање на појмове из текста употребљава термин *анафора*.

и време у којем се налази у тренутку док говори; то је тзв. **деиктички центар** (*ја, овде* и *сада*). Из њега се говорник може „преместити“ на неко друго место и у неко друго време, као и у улогу неке друге особе, и затим говорити „из“ њих; то се назива **деиктичка пројекција** (в. т. 3.1.2, 3.2.2, 3.3.2).

2. Упућивачке речи и изрази у српском језику

2.0. Шта спада у упућивачке речи и изразе

У упућивачке речи и изразе у српском језику спадају:

- (1) упућивачке заменичке речи (које по нашој традиционалној граматичкој сачињавају део заменица и заменичких прилога);
- (2) упућивачке речце.

Поред тога, деиктички центар се подразумева и у значењу неких речи и израза, као и у значењу неких граматичких форми (нпр. глаголских времена), иако ти те речи и изрази, одн. форме не служе за упућивање.

2.1. Систем заменичких речи у српском језику

2.1.1. Одавно је познато да је немогуће све заменице обухватити јединственом дефиницијом. Ипак, својство по којем се заменице разликују од других врста речи јесте управо њихова упућивачка природа: типичне заменице указују, упућују на нешто; а оне које немају упућивачку функцију на неки начин се надовезују на оне које ту функцију имају.

У својој основној употреби заменице упућују на ентитете из спољашњег света – бића (типично особе) и предмете. Кад упућују на особе, оне то чине на нарочит начин: тако што их посматрају са гледишта њихове улоге у говорном догађају. Другим речима, оне упућују на особу као на говорника, саговорника или некога ко не учествује у комуникацији (обично зато што и није ту). Особу посматрану са гледишта те улоге назваћемо **ЛИЦЕ**. Тако посматрана особа чини и семантичку основу граматичке категорије лица.

2.1.2. Заменице ћемо према њиховом значењу поделити на неколико група:³

1. група

У ову групу заменица спадају оне које указују на **ЛИЦА**, односно на предмете о којима је у комуникацији реч. У питању су следеће заменице:

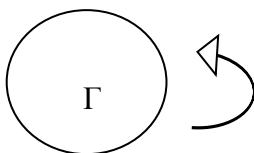
- *ја*, којом говорник указује на себе;
- *ти*, којом говорник указује на саговорника;
- *ми*, којом говорник указује на групу којој припада – а та група може укључивати саговорника (што се обично назива инклузивним, укључујућим *ми*) или не (ексклузивно, искључујуће *ми*);
- *ви*, којом говорник указује на групу којој припада саговорник (чешће), одн. на више саговорника (ређе);

³ Те групе ћемо – само за сврхе овог објашњења! – означити бројевима, да бисмо избегли да их именујемо одмах на почетку.

- заменица *он*, којом говорник указује на особу која не учествује у комуникацији (најчешће зато што није присутна) и на предмете / појаве о којима је у комуникацији реч;⁴

- заменица *себе*, која означава исти појам који је означен и субјектом.

Ове заменице означавају искључиво ЛИЦЕ: у њиховој семантичкој структури не постоји никакав други елемент осим њега. Ту семантичку структуру представимо и графички; као пример ћемо узети заменицу *ја* (ознака „Г“ означава говорника, стрелица означава упућивање):

Стрелица одговара гесту којим се може послужити говорник говорећи о себи: он ће прст окренути према самом себи (према грудном кошу).

Заменице за 1. и 2. лице употребљавају се искључиво егзофорички (будући да говорник и саговорник припадају стварном свету); заменица за 3. лице може бити употребљена и егзофорички (пр. 1) и ендофорички (2).

(1) Види га како је порастао!

(2) Онда је ушао Милан. Сви су га погледали.

Употреба заменица за 1. и 2. л. није једноставна: у разговору се особа помера из улоге „ја“ у улогу „ти“, будући да наизменично преузима улогу говорника и саговорника.⁵

Заменице из ове групе граматички се понашају као именице у том смислу што имају типичне (мада не и све) функције именица – пре свега функцију субјекта (граматичког и логичког), правог и неправог објекта, као и партитивне допуне.

Што се граматичких категорија тиче, ове заменице имају род, број и падеж. Међутим, само је падеж обличка категорија (јер се све оне мењају по падежима). Што се броја тиче, заменицама за 1. и 2. лице то није обличка категорија, јер *ми* није множина од *ја*, нити је *ви* обично множина од *ти*. Што се рода тиче, заменице *ја*, *ми*, *ти*, *ви* имају род само као природни, не и као граматички (по чему се разликују од свих других именичких речи у нашем језику); ни он није обличка категорија.

Заменица која указује на особе које не учествују у комуникацији, односно на предмете / појаве о којима је у комуникацији реч, обично се посматра као једна лексема – *он* – која има сва три рода и два броја; тако су њен род и број обличке категорије, због чега се и каже да се у том погледу та заменица понаша као придев.

Рецимо, најзад, да су ово најтипичније заменице: кад се каже „заменице“, помисли се управо на њих; стога су то и прве заменице које се уче у школама.

⁴ Има случајева кад се лична заменица за 3. л. може односити само на особе. На пример: *Тамо су један мушарац и једна жена. Знаш ли их? – Њега да, а њу не*, на супрот: *Тамо има један сто и једна столица. Видиш ли их? – Сто видим, а столицу не* (не може се рећи *Њега видим, а њу не*). Тог ограничења нема кад се упућује на само један предмет: *Видиш ли сто? – Видим га* (Кордић 2002). Чини се да се то догађа онда кад су заменице у наглашеним, а не у енклитичким облицима.

⁵ Управо изневеравање тог принципа налази се у основи следећег децјег вица:

Перица: Ко је?

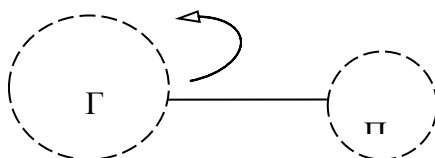
Јовица: Ја!

Перица: Ја? Немогуће...

2. група

У ову групу спадају заменице *мој, твој, његов, њен, наш, ваш, њихов, свој*. Оне спадају у **релационе речи**: означавају однос, и то однос припадања. Однос припадања подразумева два појма; другим речима, заменице из ове групе „остављају празна места“ за два ентитета. Један од њих је у типичном случају ЛИЦЕ (или, маргиналније, неки предмет / појава) којем нешто припада, а други предмет који припада ЛИЦУ (одн. предмету / појави). Тако заменица *мој* у изразу *моја оловка* означава да говорник (1. ентитет) поседује оловку (2. ентитет). (Заменица *свој* указује на припадност појму који је означен субјектом: *Милан је узео своју оловку*.) Дакле, у семантичкој структури ових заменица постоје три елемента: (1) припадност; (2) ЛИЦЕ; (3) предмет (који припада ЛИЦУ). Ако је заменица из ове групе пропраћена гестом, он ће указивати на лице, а не на предмет који му припада; на пример, говорећи *моја оловка*, говорник би упутио на себе. Из тога закључујемо да је од два ентитета која имплицира однос припадања ЛИЦЕ истакнутије.

Значење заменице *мој* могло би се графички приказати на следећи начин („П“ означава предмет, говорник и предмет су повезани линијом која означава однос припадања; кругови који представљају говорника и предмет нацртани су испрекиданим линијама зато што у семантичкој структури нису експлицитни, него се подразумевају):

Стрелица опет одговара гесту којим ће говорник пропратити употребу заменице *мој*, имајући у видном пољу (или на уму) и предмет о чијем припадању говори.

Заменице *мој, твој, наш, ваш* могу бити употребљене само егзофорички; заменице *његов, њен, њихов* – и егзофорички (пр. 3) и ендифорички (пр. 4).

(3) Види његов израз лица.

(4) У собу је ушао Милан. Његов израз лица све је говорио.

Припадање предмета ЛИЦУ језички се кодира као *својство предмета*: ЛИЦЕ којем предмет припада означава се придевском речју која свој садржај приписује предмету; другим речима, те заменице се понашају као придеви.

Заменице из ове групе – као и придеви – род, број и падеж као обличке категорије; међутим, за разлику од придева, немају обличке категорије вида и степена поређења. Имају, такође, типичне синтаксичке функције придева – а то су функција атрибута и именског дела предиката.

3. група

У ову групу спадају заменице *овај, тај, онај; овакав, такав, онакав; оволики, толики, онолики*. Њихова семантика је још сложенија него оних из претходне групе: најпре, заменице *овакав, такав, онакав* и *оволики, толики, онолики* сложеније су него заменице *овај, тај, онај*: *овакав* значи „по квалитету као овај“, а *оволики* – „по величини као овај“. Стога ћемо се усредсредити на заменице *овај, тај, онај* као основне.

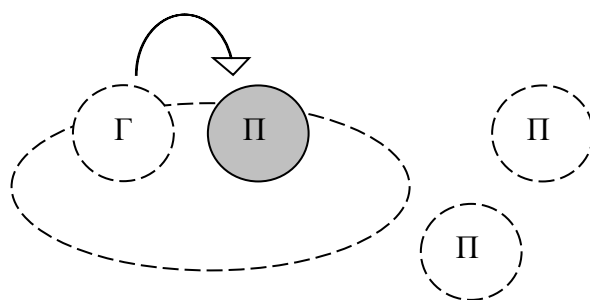
Семантика тих заменица подразумева одређени простор, и то простор који је везан за ЛИЦЕ – што у најтипичнијем случају значи да је близу ЛИЦА толико да су предмети

који се у њему налазе на дохват руке ЛИЦУ, а у другим случајевима да их ЛИЦЕ види или на неки други начин контролише⁶. Даље, у семантичкој структури тих заменица налази се и предмет; заменица *овај* означава да се предмет налази у простору говорника, заменица *тај* да се предмет налази у простору саговорника, а заменица *онај* да се предмет налази у простору лица које не учествује у комуникацији – што практично значи да је далеко и од говорниковог и од саговорниковог простора.

Најзад, заменице *овај*, *тај*, *онај* подразумевају постојање и других предмета – било да припадају простору говорника или не; управо у односу на те друге предмете нешто се и означава као *ово*, *то* или *оно*. Другим речима, управо захваљујући постојању тих других предмета те заменице стичу значење идентитета предмета на који се њима указује.

Шта је у тој семантичкој структури најизраженије, избачено у први план? Гест којим се може проpratити употреба тих заменица говори нам да је то предмет. Рецимо, говорећи *ова оловка*, говорник ће гестом указати управо на оловку.

Дакле, графички би се семантика заменице *овај* могла приказати на следећи начин („П₁“, „П₂“ и „П₃“ су предмети; пуном линијом је нацртан онај елеменат семантичке структуре који је у првом плану, а испрекиданим линијама они елементи који се подразумевају):

Дакле, ЛИЦЕ постоји и у семантици ових заменица, али не у првом плану (ако прихватимо да гест указује на први план), него у позадини.

Заменице из ове групе могу бити употребљене и егзофорички (пр. 5) и ендофорички (пр. 6):

- (5) Узми ову оловку. Или, боље, узми ту [с гестовима].
- (6) Постављају се, према томе и на основу тога, два начелна питања:
1) је ли прасловенски инфинитивни дуализам генетички и примаран или фонетички и секундаран; и 2) на шта се словенски инфинитив у морфолошкој анализи своди. Око та два питања, узета заједно, окреће се цела проблематика словенског инфинитива. Мој би кратак одговор на та питања био овакав. Оба су прасловенска инфинитива постала од истог падежа [...] (Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: ЦАНУ, 1978, стр. 270).

Налажење ентитета у простору ЛИЦА кодира се опет као својство тог ентитета: простор ЛИЦА исказује се придевском речју, која свој садржај приписује ентитету; другим речима, и ове заменице се граматички понашају као придеви.

⁶ Таква трострука дистинкција је у језицима света мање распрострањена него двострука, којом се простор дели на оно што је близу говорника и оно што је далеко од њега. Уз то, трострука подела простора још увек не значи да ће то бити простор близу говорника, близу саговорника и далеко од обојице. Такав систем не налазимо у другим словенским језицима, али он постоји, рецимо, у јапанском (Дисел 2005).

Граматички, ове заменице имају – као и придеви – род, број и падеж као обличке категорије (али, за разлику од придева, немају обличке категорије вида и степена поређења). Такође, имају типичне синтаксичке функције придева – функцију атрибута и именског дела предиката.

Заменице из ове групе могу се и поименичити; поименичени облик је ном. јд. средњег рода:

(7) Дај ми то [=тај папир / ту оловку / то писмо].

(8) Ово је мој брат, ово су моје сестре.

Дакле, заменице из свих трију група у својој семантици имају компоненту ЛИЦА – само је заменице из 1. групе имају као једину, заменице из 2. групе као важнију од компоненте предмета, а заменице 3. групе као позадинску, али неопходну.

Група 1а

У ову групу спадају заменице *ко, шта*, као и оне које су с њима у творбеној вези: *неко, нешто; нико, ништа; свако, свашта; ико, ишта* и др.

Заменице *ко, шта* нису упућивачке речи, али су на нарочит начин везане за упућивачке заменице из 1. групе: њима се пита да би се као одговор добиле заменице из 1. групе (*Ко је дошао? – Он; Ко то треба да уради? – Ти.*). Из те њихове везе са заменицама из 1. групе проистиче и њихова семантичка структура. Наиме, поставити питање значи оставити празно место у датој семантичкој структури које треба попунити; сама структура остаје иста. Стога и ове заменице у свом значењу садрже само ЛИЦЕ – с том разликом што га означавају као непознато.

Остале заменице из ове групе – *неко, нешто; нико, ништа* и др. – творбено су, дакле и семантички, везане за заменице *ко, шта*; говоре да је идентитет особе / предмета неодређен, да таква особа / предмет не постоје, да је у питању свака особа / предмет, макар нека особа / предмет итд.

И заменице из групе 1а се граматички понашају као именице, с тим што су им лице, род и број инхерентне категорије: предикат који конгруира с њима стоји у 3. лицу и у једнини; ако конгруира са заменицом *ко*, стоји у мушком роду (*Ко је дошао?*), а ако конгруира са заменицом *шта*, стоји у средњем роду (*Шта се догодило?*).

Група 2а

У ову групу спада заменица *чији* и заменице које су у творбеној, дакле и семантичкој вези с њом: *нечији, ничији, свачији, ичији* итд.

Заменицом *чији* се пита да би се као одговор добила нека заменица из 2. групе (*Чија је ово оловка? – Моја.*). Осим тога што је на такав начин везана за заменице из 2. групе, она има с њима заједничку структуру: (1) означава припадност; (2) подразумева ЛИЦЕ – само што, за разлику од заменица из 1. групе, то лице проглашава непознатим, „оставља празно место“ за њега и (3) имплицира предмет који припада ЛИЦУ.

Заменице које су у творбеној вези с њом означавају припадност непознатом, ниједном, сваком, било ком и др. ЛИЦУ.

Све се оне граматички понашају као придеви на исти начин на који и заменице из 2. групе.

Група 3а

У ову групу спадају заменице *који, какав, колики*, којима се пита да би се као одговор добиле заменице из 3. групе, као и заменице које су у творбеној, дакле и семантичкој вези с њима: *неки, некакав, неколики; никоји, никакав, николики* итд.

Заменицом *који* говорник тражи да му се укаже на предмет тако што ће се он сместити у одређени простор; дакле, у његовој семантици постоје исти елементи као и у семантици заменица *овај, тај, онај*: (1) предмет – који се сад проглашава непознатим; (2) други предмети, у односу на које тај предмет и стиче идентитет; (3) ЛИЦЕ и (4) простор који припада ЛИЦУ.

Када пита *Какав?* или *Колики?*, говорник поставља саговорнику следећи захтев: „Упореди тај предмет са другим предметом, на чији идентитет ћеш указати смештајући га у мој или свој простор, одн. простор који је далеко од обојице“.

2.1.3. Из ове анализе проистиче да постоје два критеријума по којима се заменице могу сврстати. Први критеријум је њихов садржај (семантика). Према њему, сврставају се заједно заменице из група 1 и 1а, 2 и 2а, одн. 3 и 3а: заменице из група 1 и 1а означавају само ЛИЦЕ; заменице из група 2 и 2а означавају својство припадности нечега ЛИЦУ; заменице из група 3 и 3а означавају идентитет (одн. квалитет и величину) предмета који припада простору ЛИЦА.

Други критеријум јесте својство заменица да упућују, одн. то што садрже податак о лицу. По њему, сврставају се заједно заменице из група 1а, 2а и 3а, насупрот заменицама из група 1, 2 и 3. Наиме, заменице из група 1, 2 и 3 су упућивачке речи, па садрже податак о лицу; оне из група 1а, 2а и 3а не садрже податак о лицу, јер нису упућивачке речи. Те заменице су везане за упућивачке заменице нарочитом везом питање – одговор (која би се могла сматрати неком врстом егзистенцијалне везе) и имају исту семантичку структуру као и оне. Такође, граматички се понашају исто као група за коју су везане.

Дакле, класификација заменица могла би да изгледа овако:

Табела 1. Класификација заменица

		Именичке	Придевске	
		Означавају исључиво ЛИЦЕ	Означавају својство припадности ЛИЦУ	Указују на идентитет / квалитет / величину ентитета који припада простору ЛИЦА
Носе податак о лицу	За 1. лице	<i>ја ми</i>	<i>мој наш</i>	<i>овај овакав оволики</i>
	За 2. лице	<i>ти ви</i>	<i>твој ваи</i>	<i>тај такав толики</i>
	За 3. лице	<i>он</i>	<i>његов, њен њихов</i>	<i>онај онакав онолики</i>
	За свако лице	<i>себе</i>		
Не носе податак о лицу	Упитно-односне	<i>ко шта/што</i>	<i>чији</i>	<i>који какав колики</i>
	Неодређене	<i>неко нешто</i>	<i>нечији</i>	<i>неки некакав неколики</i>
	Одричне	<i>нико ништа</i>	<i>ничији</i>	<i>ниједан никакав николики</i>
	Опште и др.	<i>свако сваишта</i> <i>ико ишта</i>	<i>свачији</i> <i>ичији</i>	<i>сваки, сви свакакав сваколики</i> <i>икоји икакав иколики</i>
		<i>... ...</i>	<i>...</i>	<i>... </i>

По традиционалној терминологији (нпр. Стевановић) заменице из 1. групе називају се *личне*; оне из групе 1а – *неличне*. Заменице из 2. групе називају се *присвојне*, а оне из 3. групе *показне*. Заменице из група 2а и 3а разбијене су на *упитно-односне*, *неодређене*, *одричне* и *опште*, док њихова веза са заменицама из 2. одн. 3. није термилошки, а ни у класификацији, експлицитно назначена.

Међутим, класификација заменица каква је представљена горњом табелом открива термилошки проблем: за заменице које носе податак о лицу не постоји општи термин, као што не постоји ни општи термин за оне заменице које тај податак не носе. Такође, термилошки није исказана истоветна семантичка структура заменица из група 1а, 2а, одн. 3а са онима из група 1, 2, одн. 3.

Стога ћемо заменице из 1. групе називати (*именичке*) *личне*, из групе 1а (*именичке*) *неличне*; оне из 2. групе – *присвојне личне*, из групе 2а – *присвојне неличне*; из 3. групе – *показне личне*, из група 3а – *показне неличне*.

Табела 2. Врсте заменица

		Именичке	Придевске	
		У сем. стр. имају искључиво ЛИЦЕ	У сем. стр. имају ЛИЦЕ, предмет и припадање	У сем. стр. имају предмет, друге предмете, ЛИЦЕ, простор лица
Носе податак о ЛИЦУ	За 1. лице	<i>личне</i>	<i>личне присвојне</i>	<i>личне показне</i>
	За 2. лице			
	За 3. лице			
	За свако лице			
Не носе податак о ЛИЦУ	Упитно-односне	<i>неличне</i>	<i>неличне присвојне</i>	<i>неличне показне</i>
	Неодређене			
	Одричне			
	Опште и др.			

2.1.4. У заменичке речи (дакле, оне чија је основна функција упућивање) спадају и **заменички прилози**, који би се могли сматрати заменичким речима које се понашају као прилози – другим речима, прилошким заменицама.

Систем заменичких прилога организован је као систем заменица из група 3 и 3а и изгледа овако:

Табела 3. Заменички прилози

Заменички прилози (= заменичке речи с прилошким особинама)								
За место					За време	За начин	За количину	За узрок
Место налажења	Правца / циљ кретања	Пуцања кретања	Место почетка кретања	Крајња граница кретања				
<i>овде</i> <i>ту</i> <i>онде</i> / <i>тамо</i>	<i>овамо</i> <i>тамо</i> <i>онамо</i>	<i>овуда</i> <i>туда</i> <i>онуда</i>	<i>одавде</i> <i>одатле</i> <i>оданде</i>	<i>довде</i> <i>дотле</i> <i>донде</i>	<i>сад(а)</i> <i>тад(а)</i> <i>онда</i>	<i>овако</i> <i>тако</i> <i>онако</i>	<i>оволико</i> <i>толико</i> <i>онолико</i>	<i>зато</i> / <i>стога</i>
<i>где</i>	<i>где/куда</i>	<i>куда</i>	<i>одакле</i>	<i>докле</i>	<i>кад(а)</i>	<i>како</i>	<i>колико</i>	<i>зашто</i>
<i>негде</i>	<i>негде</i> / <i>некуда</i>	<i>некуда</i>	<i>однекле</i>	<i>донекле</i>	<i>некад(а)</i>	<i>некако</i>	<i>неколико</i>	
<i>нигде</i>	<i>нигде</i> / <i>никуда</i>	<i>никуда</i>	<i>ниодакле</i>	<i>нидокле</i>	<i>никад(а)</i>	<i>никако</i>	<i>николико</i>	<i>низашта</i>
<i>свугде</i> , <i>свуда</i> ...	<i>свугде</i> / <i>свукуда</i> ...	<i>свукуд</i>	<i>увек</i> <i>икад(а)</i> <i>било кад(а)</i> ...	<i>свакако</i> , <i>икако</i> , <i>било како</i> ...	<i>иколико</i> , <i>било колико</i> ...	<i>изашта</i>

Заменички прилози из 1. реда (изнад двоструке линије у табели) јесу *лични*, они други су *нелични*.

2.1.5. Треба напоменути да употреба неких показних речи 2. лица, које би по свом морфемском саставу требале да упућују на нешто у вези са саговорником, од такве употребе одступа, па оне могу означавати, једноставно, нешто што је удаљено од говорника (без обзира на положај саговорника). У питању су заменица *тај* и заменички прилози *тамо* и *тако*.

Типично значење заменичког прилога *тамо* јесте место завршетка / правац кретања или место налажења далеко од говорника, и у тим употребама чешћи је него системски „правилнији“ прилози *онамо* и *онде*. Тако, чак ни у примеру као што је *Доћи ћу тамо код тебе* не упућује на место близу саговорнику, него на место удаљено од говорника (а неутрално у односу на положај саговорника; *онде* би означавало место далеко од обојице). Дакле, подсистем зам. прилога за упућивање на место налажења гласи *овде – ту – тамо (онде)*. А у подсистему са *овамо* и *онамо* место прилога *тамо* заузима прилог *ту* – тако да подсистем гласи *овамо – ту – тамо (онамо)*.

2.1.6. Речи какве су у српском језику показне заменице (придевске и поименичене) и заменички прилози у литератури се често називају *демонстративи*.

2.2. Показне речце

У питању су речце *ево*, *ето* и *ено*. Оне се употребљавају као **презентативи** – речи којима говорник типично уводи на сцену неки ентитет. Тај ентитет говорник може смештати у свој простор (*ево*), саговорников простор (*ето*), или простор особе која не учествује у комуникацији (*ено*).

Презентативи *ево*, *ето* могу бити употребљени и егзофорички (пр. 9) и ендофорички (пр. 10). Како примећује Клајн (1985: 100), чини се да презентатив *ено* може бити употребљен само егзофорички (пр. 11).

(9) Ево аутобуса!

(10) [...] ја молиску акценатску ситуацију не помињем овде да бих показао на који је начин до ње дошло или могло доћи; него из других разлога. Ево којих. 1) Молиска акцентуација је за нас фактичка и ванистарска потврда о томе да је истарско смењивање дугих акцената [...] потпуно могуће и другде посведочено. [...] (Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: ЦАНУ, 1987, стр. 253)

(11) Ено Марка на другој страни улице.

Презентатив *ево* говорник употребљава кад даје нешто саговорнику (пр. 12); предмет који даје још се налази у његовим рукама, због чега га он смешта у свој простор. Кад га је већ дао саговорнику, употребиће *ето* (пр. 13):

(12) КАПЕТАН: [...] (*Вићи.*) Где су хартије нађене код њега?

ВИЋА (*даје му*): Ево! (Б. Нушић, *Сумњиво лице*)

(13) [Кад је већ књига у саговорниковим рукама.] Ето ти књига, па читај.

На исти начин, са *ево* говорник катафорички најављује да ће нешто рећи – тј. да ће нешто метафорички „дати“ саговорнику (в. пр. 13); са *ето* анафорички упућује на оно што је већ рекао – што саговорник већ „има“ (пр. 14, 15):

(14) „[...] знајте да нама, док год у Травнику Турци владају, бољег пута не треба. Између нас речено, кад га Турци и оправе, наши људи га код прве кише или снега испроваљују и раскопају. То бар донекле одвраћа нежељене госте.“ Тек кад је то изговорио, фратар је отворио и оно друго око, поносан на своје лукавство, и замолио ме још једном да о томе никоме не говорим. Ето вам један разлог зашто путеви не ваљају. (И. Андрић, *Травничка хроника*)

- (15) Ето, то сам чуо, добри људи, и никако ми не излази из главе — заврши Ајваз своје причање. (И. Андрић, *Травничка хроника*)

3. Егзофора

3.0. Најважније врсте егзофоричког указивања јесу:

1. указивање на **учеснике у комуникацији**;
2. указивање на **простор**;
3. указивање на **време**;
4. указивање на **друштвени статус учесника**.

3.1. Упућивање на учеснике у комуникацији

3.1.1. Сматра се да се на учеснике у комуникацији упућује личним заменицама (в. одговарајући део т. 2.1.2), али и глаголским наставцима за облик. Пошто се у српском језику личне заменице, нарочито оне за 1. и 2. лице, често изостављају, функцију упућивања на учеснике у комуникацији преузимају управо глаголски наставци за облик: *Седим и читам* (значи „Ја седим и читам“).

3.1.2. Приликом упућивања на лица могућа је **деиктичка пројекција** – случај кад се говорник „премешта“ у положај неког другог лица и говори „из“ њега, односно кад говорник саговорника „премешта“ у неко друго лице. Ефекти деиктичке пројекције нису унапред утврђени (осим у неколико конвенционалних случајева), него зависе како од врсте исказа, тако и од ситуације у којој је он употребљен.

(1) Говорник се „премешта“ у положај неког другог лица

(а) Говорник о себи, уместо у 1. л. јд., говори у 1. л. мн. Постоји неколико случајева.

- Писци, нарочито аутори научних текстова, могу употребљавати тзв. *ауторско „ми“*.

- (1) Да узмемо најпре прво питање: да видимо на што се своди наставак *ица*, на *и+ца* или на *и+ка* (Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: ЦАНУ, 1978, стр. 59).

Обично се оваква употреба назива *множином из скромности* – будући да аутор њоме избегава да истиче своју индивидуалност. То је, иначе, више конвенција у научним текстовима него што је стварно у питању промена тачке гледишта.⁷

- Постоји и тзв. *краљевско „ми“*, које употребљава владар:

- (2) Ми, Петар Први... (Катнић-Бакаршић 2001: 249).

- (3) Ми, по милости божјој, цар Срба и Грка... (Стевовић 1973: 41)

(4) Ми

Павле

Божјом милошћу

православни архиепископ пећки

⁷ Аутор научног текста може употребљавати *ми* уместо *ја* и из другог разлога: да би привидно укључио читаоца у мисаони процес. У том случају нема деиктичке пројекције.

митрополит београдско-карловачки
и патријарх српски
овим проглашавамо
Трећу београдску гимназију
Београд
за утемељача
спомен храма Светог Саве
на Врачару, у Београду
[...]

Овакво изражавање вероватно је потекло у старом Риму, за време тријумвирата, када су владала три владара и сва тројица потписивала актове. Оно је временом прерасло у конвенцију, која се и данас задржала у неким монархијама (Катнић-Бакаршић 2001: 249). Код нас се такво *ми* употребљава се само у Српској православној цркви (пр. 4), док је у другим употребама застарело (пр. 3).

- Говорник таквом употребом може истицати своју снагу, моћ:

(5) Нисмо ни ми баш наивни (Катнић-Бакаршић 2004: 249) (=Нисам ни ја баш наивна).

- Говорник таквом употребом може снижавати свој друштвени статус:

(6) Радимо, трудимо се [као одговор радника на то што га шеф хвали] (Кордић 2002).

(7) Треба ићи кући? Идемо, идемо! Ми смо вам захвални, што се бринете о нама (Стевовић 1973: 42).

Наиме, тиме што своју индивидуалност утапа у групу, он је брише. Тако показује своју скромност (пр. 6), односно скреће пажњу саговорнику да се овај понео према њему с ниподаштавањем – што наглашава и иронија с којом интерпретира његове речи (пр. 7).

(б) Говорник се обраћа самоме себи као да разговара са саговорником; дакле, преузима улогу 2. лица:

(8) Ти, Тодоре, мора да си нешто тешко згрешио, кад те сви избегавају (Стевовић 1973: 42).

(в) Говорник може о себи говорити у 3. л. јд.:

• Он то може чинити кад се поистовећује с неком замишљеном особом (тј. с неким 3. лицем), која га са стране објективно процењује:

(9) А, неће то њима Јанко заборавити! (=Нећу то њима ја заборавити!)

(10) Брат се увек снађе (Поповић 2004: 64). (=Ја се увек снађем.)

(11) Снашла се сестра! (Стевовић 1973: 42).

Пр. 9 имплицира да је одлука говорникова да не заборави толико јака да се то види и са стране. Пр. 10 и 11 потичу из жаргона, кад говорник упућује на себе именицама

брат / *буразер* (пр. 10), односно *сестра* (11). Такви искази увек су похвални за говорника: у њима замишљено 3. лице као да објективно процењује говорника и говори о њему похвално и с поштовањем.

- Он то може чинити и кад жели да умањи сопствени значај; тада експлицитно себе означава као вршиоца неке радње (пр. 12) одн. себе квалификује (пр. 13):

(12) Као што је писац ових редова имао већ прилике да напомене...

(13) Била је тамо и моја маленкост.

(г) Говорник о себи или о групи којој припада говори безлично:

(14) – Што вас нема код нас? – Нема се времена (Катнић-Бакаршић 2004: 253) (= Немамо времена).

(15) Има се, може се (= Имамо, можемо).

Тиме се лична ситуација приказује као општа, захваљујући чему у пр. 14 оправдање постаје убедљивије, а у пр. 15 говорник ситуацију приказује еуфемистички.

(д) Говорник, обраћајући се једном саговорнику, уместо 2. л. јд. или мн. употребљава укључујуће 1. л. мн., стављајући се тако са саговорником у исту групу:

(16) Како смо данас? [доктор пацијенту] (=Како сте данас?)

(17) Нешто смо данас нерасположени! (= Нешто си данас нерасположена!)

У пр. 16 говорник жели да изрази разумевање, уживљава се у његово стање и прилике; употребљавајући укључујуће *ми*, он жели да каже да учествује у саговорниковим проблемима. Међутим, ефекат овакве пројекције може бити и другачији – у примеру 17 то је нека врста опомене.

(2) Говорник „премешта“ саговорника у неко друго лице

(а) Говорник се једном саговорнику може, уместо у 2. л. јд., обраћати у 2. л. мн. Таква употреба заменице *Ви* је више конвенција него стварна деиктичка пројекција (о тој употреби в. т. 3.4.1):

(18) Да ли бисте ми могли рећи где је овде благајна? [Странка службенику на шалтеру информација.]

(б) Говорник се саговорнику обраћа у 3. л. јд. уместо у 2. л. јд.

- Притом може употребити назив за обраћање, тако да је јасно да мисли на саговорника:

(19) Шта жели госпођа?

(20) Друг се мало понео!

Тако успостављена дистанца некад је могла имплицирати поштовање саговорника (пр. 19), али данас има ироничан ефекат (пр. 20).

- Притом може и да не употреби назив за обраћање, него заменицу (или чак и њу изоставља):

(21) Сто пута сам **joj** рекла, а **она** опет једно те исто... (Катнић-Бакаршић 2004: 253) [мајка ћерки].

(22) Шта се ти буниш? Јуче је дошла, а већ се меша у све... (Катнић-Бакаршић 2004: 254) [старији колега млађој колегиници – приправници].

Ефекат је потцењивачки, јер се говорник понаша као да саговорник уопште није ту.

(в) Говорник може о саговорнику говорити безлично:

(23) Тако, сад се долази кући!

Утапајући саговорника у масу, говорник укида његову индивидуалност, што може бити нека врста казне. То наводи на интерпретацију исказа као прекора.

(г) Говорник се већем броју саговорника може обраћати у 2. л. јд. – као да се обраћа сваком понаособ:

(24) Стој! Лези! [Командант војницима.]

(3) Премештање уопштеног лица

Лице може бити и уопштено – односити се на било коју, сваку особу. То се често изражава именицом *човек* (нпр. *У таквој ситуацији човек не зна шта да ради*). То уопштено лице може се изразити и 1. л. јд., односно 2. л. једине и множине.

- За уопштавање се може користити 1. лице (Кордић 2002):

(25) Замисли да одем ја, доцент, до директора – кад кажем „ја“, не мислим на себе, него на било кога, то можеш бити и ти и доцент Марић – и из протеста дам отказ.

У пр. 25 говорник експлицитно разјашњава шта подразумева под „ја“. У словенским језицима уопштавајуће 1. лице користи се без додатних разјашњења углавном само у ситуацијама кад говорник сопственим примером показује саговорнику како се нешто ради и то прати речима:

(26) Узмем пушку у десну руку... (=Човек узме пушку у десну руку...)

- За уопштавање се може користити и 2. л. једине (Кордић 2002) – у уобичајеним изрекама (пр. 27) или у ситуацијама кад говорник саговорнику каже „ти“ (пр. 28):

(27) Како посејеш, тако ћеш и жети.

(28) Данас сам се стварно наљутио. Нико у разреду ме не слуша. Ти им говориш, објашњаваш, а они...

- Кад саговорници међусобно говоре „Ви“, уопштавање се може постићи и 2. л. множине; у пр. 30 говорник, да не би било забуне, експлицитно објашњава саговорнику на шта се односи то „Ви“:

(29) Питали сте ме како ми је под рефлекторима. Знате, то је као да сте дошли у мрачну просторију у којој нема ништа осим Вас...

(30) Пролази време, а ви не видите да нешто не ваља. Кад кажем „ви“, мислим на све, и на себе и на вас и на господина Перића.

(4) Обраћање деци

Посебан случај је обраћање деци. У обраћању сасвим малој деци говорник и о себи и о детету говори у 3. лицу једнине, јер и она сама и о себи и о другима говоре и мисле као о 3. лицу:

(31) Сад ће мама да те обуче. (=Сад ћу да те обучем.)

(32) „Зашто је плакао мој мали [=зашто си плакао?]“ Упита његова мајка (Д. Киш, *Рани јади*, Београд, 1976, 69) (Поповић 2004: 64).

У пр. 32 дете није толико мало да би о себи говорило у 3. лицу, али мајка таквим опонашањем говора малог детета спушта дете на ниво млађег детета (што је урадила и лексемом *мали*), чиме га ставља у положај заштићеног (што изражава и заменицом *мој*) и тако лакше може да га утеши.

Одрасли може, кад говори детету, употребити 1. л. јд., преузимајући његову перспективу:

(33) Како сам ја добар дечко!

У следећем примеру говорник преузима перспективу детета које се тобоже обраћа саговорнику, тако што о детету и себи говори у 1. л. мн.:

(34) Тата, ручале смо (Поповић 2004: 64). [Мајка мужу, мислећи на женску бебу.]

Тако се дете учи како треба да се укључи у разговор, тј. припрема се да се и сâмо тако обрати оцу кад буде за то способно.

3.2. Упућивање на простор

3.2.1. У српском језику речи које упућују на простор јесу **личне показне заменице (придевске и поименичене), лични показни заменички прилози и показне речце**. Иако се све те речи у својој основној употреби односе на физички простор, показује се да се на том физичком простору образује још неколико метафоричких простора, који могу бити релевантнији за избор показних речи од пуког физичког простора.

(а) Физички простор

Показним речима за 1. лице говорник упућује на простор око себе, односно на нешто што се у том простору налази:

(1) КАПЕТАН: [...] (Метне писмо у џеп.) Ово се писмо, господине Вићо, неће читати!

(2) ЈЕРОТИЈЕ: Дај овамо да видим! (Узима карту и чита.)

(3) Мени је већ довде дошло! (Превуче љутито руком испод грла.)

Показним речима за 2. лице говорник указује на простор близу саговорника, одн. нешто што се у том простору налази:

(4) [Говорник погледа саговорникове чиме и каже:] Е, управо такве чизме и ја тражим!

(5) ЈЕРОТИЈЕ (Милисаву): А јесу ли ту у фиоци списи што су нађени код онога?

МИЛИСАВ: Овде су.

(6) – Добро вече. Могу ли овуда изићи на врх села?

- Туда. Имате још два-три корака свега.
 (7) – Оволико је висок! [Показује руком високо изнад себе.]
 – Толико?!

Показним речима за 3. лице говорник указује на нешто што је далеко од њега (и од евентуалног саговорника):

- (8) Тркамо се донде, до оног дрвета.
 (9) Ено, онако треба да окрећеш, као она жена тамо! [Инструктор говори детету како да скија.]
 (10) Ено аутобуса! [у тренутку кад се аутобус појављује у говорниковом видном пољу]

(б) Простор времена

Познато је да се време, пошто је апстрактно и недоступно чулима, поима (концептуализује) метафорички. По једној од метафора, ПОСТОЈАЊЕ се разуме као КРЕТАЊЕ ПО ВРЕМЕНСКОМ „ПУТУ“; при томе се будућност налази испред човека који се креће, а прошлост иза.⁸ У временском простору се могу запазити „тачке“ и „одсечци“ на различитој удаљености од садашњег тренутка, у којем се налази говорник.

Показним речима за 1. лице говорник указује на садашњи период, одн. појам који припада садашњости (метафорички, говорник указује на временски простор у коме се налази, одн. на ентитет у том простору):

- (11) ЈЕРОТИЈЕ [...]: Јесте ли чули, господо? Увиђате ли колико је ово важна ствар? На нама је да спасемо државу; у нас, у овоме часу, гледа и држава и династија! [*овај*=садашњи]
 (12) Па зар ти, мајку му, у овако озбиљним моментима, не умеш ништа више да кажеш? [у *овако* озбиљним=у озбиљним као што су сад]
 (13) И раније је било таквих путника намерника, али никад [...] оволико настраних, сумњивих и неваљалих. [*оволико* настраних=колико су сад]

Показним речима за 1. лице говорник може указивати на период који непосредно претходи тренутку говорења (метафорички, говорник се окреће уназад и гледа временски простор који се непосредно граничи са простором садашњости):

- (14) Живјела сам с тобом све ове године и слуга сам ти била.
 (15) Не може да мисли ни о чему другом, ево већ скоро цела година.

Најзад, показним речима за 1. лице говорник може указивати на време које следи одмах за тренутком говорења (метафорички, говорник гледа испред себе, у будућност, и указује на одсечак временског простора који је непосредно пред њим):

⁸ Таква концептуализација времена очигледна је из следећих примера:

Приближавамо се Новој години.

Пред тобом је успешна каријера.

Сви ти проблеми остали су иза нас.

Кад се осврнем на своју прошлост, ...

Радимо од јутра до мрака.

На данашњој раздаљини од песникове смрти може се рећи да је био један од највећих песника.

(16) Кад ће да вас оперишу? – Па казали ових дана.

Показне речи за 2. лице не употребљавају се да егзофорички укажу на време.

Показне речи за 3. лице говорник употребљава да упути на прошло време (одн. на појам везан за њега), при чему између тог прошлог времена и садашњег тренутка постоји извештај размак:

(17) ЖИКА (оставши сам, хукне и седа на своју столицу. Нађе однекуд ону крпу коју је раније држао око главе [...]).

(18) Зар су се морали распродати сви фудбалери, онакви добри играчи?

Показним речима за 3. лице говорник упућује и на будуће време које не следи непосредно за садашњим, него је у некој мери удаљено:

(19) А шта ће бити земљи? Ваљда ће се одвећ одморити? На ону годину, ако живи будемо, посејаћемо.

(в) Простори знања и сећања

Оно што је човеку близу (место, људи, предмети, појаве итд.), то добро познаје; што је од њега удаљено, не познаје добро; одатле метафора ПОЗНАТО ЈЕ БЛИЗУ, НЕПОЗНАТО ЈЕ ДАЛЕКО. Такође, оно чега се добро сећамо јесте оно што добро ментално „видимо“: ОНО ЧЕГА СЕ ДОБРО СЕЋАМО ЈЕ БЛИЗУ, ОНО ЧЕГА СЕ ДОБРО НЕ СЕЋАМО ЈЕ ДАЛЕКО. Те метафоре одговорне су за неке употребе показних речи.

Најзанимљивији су они примери у којима се физички простор и простор знања не поклапају. Такав је следећи пример, у којем Сима стоји на вратима просторије, а Даница је унутар ње; стога се он налази ближе вратима о којима говори Даница него сама Даница:

(20) ДАНИЦА: Ти си погрешно врата. Не седи овде адвокат.

СИМА: Него?

ДАНИЦА: Ево овде, ова друга врата. 'Оди, показашу ти.

Наиме, да се Даница руководила положајем врата у физичком простору, рекла би *Ето ту, та друга врата*; а чак и да се Сима и Даница налазе на истом одстојању од тих врата, она би рекла *Ено тамо, она друга врата*. Међутим, Даница „смешта“ врата у свој простор знања.

Ова метафора се, међутим, најчешће препознаје у употреби показних речи за 3. лице. Говорник тим показним речима може, најпре, указивати на простор који је њему самом непознат (пр. 21), односно кога се не сећа (пр. 22):

(21) КАПЕТАН: [...] Је л' мора, господин-Жико, да се чита писмо?

ЖИКА: Па оно, мора!

(22) ЈЕРОТИЈЕ: Ако, добро си учинио! Дакле, шта сам оно хтео да кажем? (Сети се.) Ах, да! Дедер, ти, Тасо прочитај ову депешу.

Употребом показне речи за 3. лице говорник саговорнику може сугерисати да из фонда свог знања узме оно што му је потребно и тако испуни садржајем ту реч (пр. 23), односно да из памћења „извуче“ оно на шта говорник указује (пр. 24):

(23) КАПЕТАН: Ћути, Ђоко, јер сад ћу те ноктима задавити! Све си ми ти ово онако апотекарски замесио и посолио!

(24) ЈЕРОТИЈЕ: [...] Кажи му нека завири где год се може завирити. По свима кафаницама. Нека оде и до оне Кате код горњега

бунара, и она издаје собе за самце. Нека сврати и код онога газда-Јоце малога – и то је канда некакав револуционар; могао га је и он сакрити.
ВИЋА: То је онај кројач женског одела?

(г) Простор поседовања

У неким употребама показних речи примећује се метафора ПРИПАДАЊЕ НЕКОМЕ ЈЕ БИВАЊЕ У ЊЕГОВОМ ПРОСТОРУ. И она је заснована на егзистенцијалној вези између два појма о којима је реч: оно што човек поседује налази се типично уз њега, на дохват његове руке, или у његовом делокругу. А пошто поседовање имплицира контролу, ПРОСТОР КОЈИ НЕКО КОНТРОЛИШЕ такође се може разумети као ПРОСТОР КОЈИ МУ ЈЕ БЛИЗУ.

Простор поседовања / контроле препознајемо у пр. 25: Жикино *овде* не односи се на просторију у којој се он налази, него на затвор, над којим има контролу:

(25) МИЛИСАВ [...]: А, каже капетан, треба и два грађанина, присутника...

ВИЋА: Јес', боме. Шта велите, кога да узмемо?

ЖИКА: Једног имам овде, а другога... јес', бога ми, имам и другога: јуче сам ухапсио Спасу механџију.

Простор припадања и физички простор упадљиво се не поклапају у пр. 26, у којем се говорник налази на истом месту као и саговорник. Пошто је, међутим, он придошлица, а простор „припада“ онима који су у њему били, он на њега не упућује речју *овде*, него *ту*:

(26) ЈЕРОТИЈЕ (улази споља под капом): Је л' није ту господин Вића?

МИЛИСАВ: Није!

Човеку припада оно што је урадио, а и оно што је рекао (као у пр. 27):

(27) ВИЋА (*Алекси*): По чему си ти посумњао да је тај младић сумњиво лице?

ЈЕРОТИЈЕ: Дабоме, по чему си посумњао?

МИЛИСАВ: Јеси разговарао с њим?

ЈЕРОТИЈЕ: Дабоме, јеси ли разговарао с њим?

АЛЕКСА: Ево, ако хоћете, све по реду да вам кажем.

ЈЕРОТИЈЕ: Па тако, брате! Разуме се да треба све по реду да нам кажеш. Ја не знам и шта сте га окупили са тим питањима па само збуњујете човека. [*тим*= „вашим“]

(д) Простор пажње

Кад жели да се усредсреди на неки предмет, човек му прилази или га приближава себи; кад жели неки предмет да наметне некоме, човек ставља тај предмет близу те друге особе. На тој искуственој корелацији заснована је метафора ПРЕДМЕТ ПАЖЊЕ ЈЕ БЛИЗУ. Та метафора одговорна је за неке употребе показних речи за 1. и 2. лице.

Тако је у пр. 28 говорник толико обузет предметом свог говора да му се чини да му је он пред очима (у тој ситуацији Ђока није у просторији):

(28) КАПЕТАН (седне уморан на столицу и хукће): Па шта сад, господин-Жико, по богу брате; шта ми саветујеш сад да чиним? Куда ћу и шта ћу с овим Ђоком?

Слично томе, неке употребе показних речи за 2. лице мотивисане су говорниковом потребом да неко место или ентитет привидно приближи саговорнику – да би овај то могао боље да замисли, разуме, доживи и сл. Говорник, дакле, предмет свог говора намеће саговорниковој пажњи. У пр. 29 особа која улази поједнако је удаљена и од говорника и од саговорника, а говорник употребљава показне речи *ето* и *тај* да би саговорнику скренуо пажњу на ту особу; у пр. 30 особа на коју говорник упућује чак је ближа њему него саговорнику:

(29) СПАСА (улази).

ЖИКА: А, ето га, то је тај грађанин из 'апсе.

(30) МАРИЦА (долази и прилази право оцу): Ево ме! (Спази Ђоку, па му полети.) Ђоко, слатки Ђоко!

КАПЕТАН (изненађен): Шта-а-а-а-? Ђока?!!!

АНЂА (такође изненађена): То... Ђока?!!

МАРИЦА: Јесте, јесте, то је Ђока.

(ђ) Емоционални простор

Оно што је човеку близу, најчешће му је и емоционално блиско; према ономе што је од њега просторно удаљено најчешће је равнодушан. На тој искуственој корелацији заснована је метафора ЕМОЦИОНАЛНА БЛИСКОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА БЛИЗИНА.

На основу те метафоре говорник у пр. 31 употребљава показну реч за 3. лице анафорички, тамо где би се, да нема и психолошке дистанце према предмету говора, очекивала показна реч за 2. лице (*то*):

(31) Ма убише се песницама! Оно у свом животу нисам доживела!

Насупрот томе, психолошка блискост с предметом разговора исказује се показном речју за 1. лице, чак и онда кад тај предмет није одмах доступан сећању:

(32) Правила наши пријатељи за овај њихов... како се зове... Ускрс, фешту.

Многе употребе прилога *онако* могу се објаснити управо наведеном метафором – тачније, њеном варијантом НЕПРИХВАТЉИВО ЈЕ ДАЛЕКО. Тако у пр. 33 дневник је остао како не треба, не онако како се сматра исправним; у пр. 34 радња се такође не обавља на начин који се одобрава:

(33) А нама остаде онај дневник, онако ... Да идем да га закључим.

(34) Раде 'нако тек да се ради – ошљаре.

У примеру 35 говорник изражава негативан став према одсутној особи тако што наглашава њену просторну удаљеност – употребљава показну заменицу *онај* уместо личне заменице *он*:

(35) ЈЕРОТИЈЕ: Уха, 'ди си ти запео! Па онај ће, бре, да побегне док ти то све испричаш.

(е) Други метафорички простори

Постоје и простори важности, одређености и обичности, настали искуственом корелацијом тих појмова са физичким простором: оно што је човеку близу, то му је и важно, уобичајено и јасно је оцртано (човек га добро види); оно што је од њега удаљено, неважно му је, неуобичајено и он га лоше разазнаје. Одатле и метафоре НЕВАЖНО ЈЕ ДАЛЕКО (пр. 36 и 37; у овом другом неважност појаве прелази у пејоративност),

НЕОДРЕЂЕНО ЈЕ ДАЛЕКО (пр. 38) и НЕОБИЧНО ЈЕ ДАЛЕКО (пр. 39 и 40 – у којима *тамо* и поименичено *онај* у приповедачком тексту најављују преокрет).

(36) ЖИКА: Знам, де, верујем ја теби; а оно што си протурао лажне динаре, то је онако, више шале ради.

(37) Писала [је] ... тамо неком њеном са рогља.

(38) Он је добар момак, – не! Већ онако, некако – не знам шта да кажем.

(39) Најпосле отвори и дванаести подрум, кад тамо, али насред подрума једно велико буре.

(40) Једне године идем шумом, кад оно нешто „пишти“. Помислим: куче. Кад оно – лане.

3.2.2. У вези с указивањем на простор постоји тзв. **деиктичка пројекција** (или, по другачијој терминологији, **промена тачке гледишта**): говорник је способан не само да говори с места на којем се стварно налази него и да се ментално премести (пројектује) на неко друго место и говори с њега.

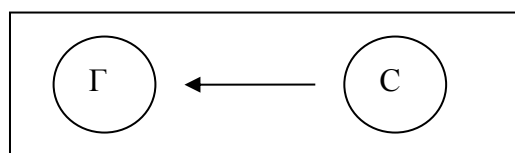
Добар пример за деиктичку пројекцију јесу глаголи *доћи* / *долазити* и *отићи* / *одлазити*.

Наиме, глаголи *доћи* / *долазити* и *отићи* / *одлазити* су по својим основним значењима антоними: гл. *доћи* значи „стићи, доспети, приспети негде“, а глагол *отићи* значи „напустити (неко место, боравиште), удаљити се, уклонити се (однекуд)“ (оба значења дата су под првим тачкама одговарајућих одредница у *Речнику српског језика*). Међутим, глагол *отићи*, под т. 2, има значење које је синонимично глаголу *доћи*: „доћи, доспети (код некога, негде)“. Другим речима, могуће је, на пример, рећи и *Милан је дошао (својој) кући* и *Милан је отишао (својој) кући* у значењу „Милан је приспео (својој) кући“. Како то?

Ти глаголи подразумевају постојање деиктичког центра. Наиме, кад позива саговорника да му приђе, говорник глагол *доћи* употребљава за саговорничково кретање према њему (пр. 41):

(41) Дођи (овамо)!

Значење глагола *доћи* може се графички представити на следећи начин („Г“ је говорник, „С“ је саговорник, а стрелица означава правац кретања):

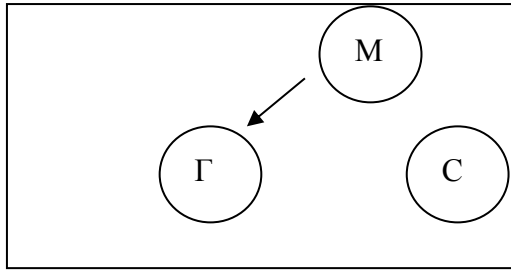

Кад саговорнику говори о 3. лицу, говорник глагол *доћи* употребљава опет за кретање тог лица ка себи, одн. месту на коме се он налази

(у пр. 42 имплицира се да Милан и говорник живе заједно):

(42) Милан је дошао кући.

Графички приказано:

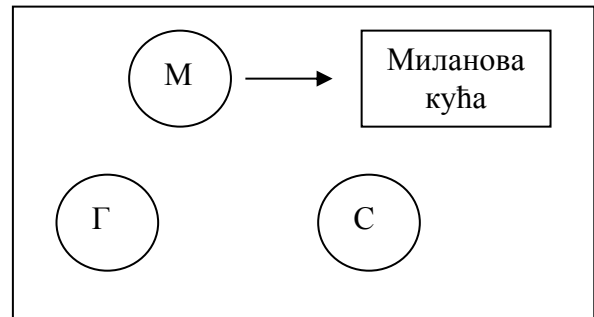
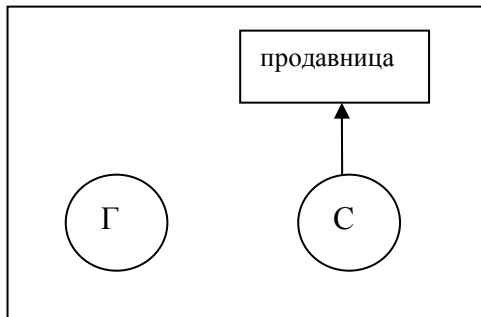

Насупрот томе, говорник глагол *отићи* у истом значењу употребљава кад се саговорник или 3. лице крећу не према њему, него према нечем другом – као у пр. 43, одн. 44:

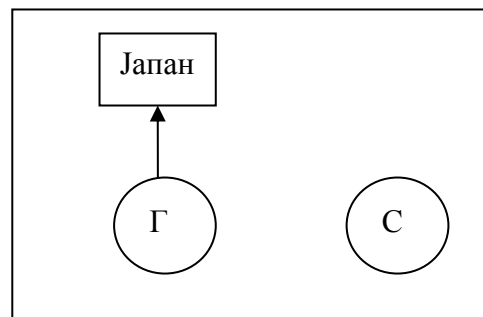
(43) (От)иди у продавницу!

(44) Милан је отишао (својој) кући.

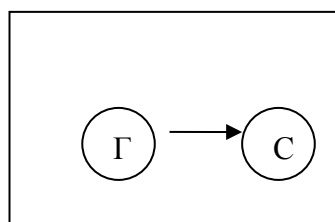
Графички приказано, значење глагола *отићи* у тим примерима изгледало би овако:

Кад говорник напушта неко место на којем се налази, рећи ће *одлазим*, нпр. *Сутра одлазим у Јапан*:

Међутим, говорник може напуштати место на којем се налази и да би ишао тамо где се налази саговорник:

Тада он неће рећи *Одлазим код тебе* – што би се очекивало на основу тога што он напушта место на којем се налази – него *Долазим код тебе*. Наиме, говорник тада у мислима заузима саговорничково место (поистовећује се с њим, пројектује се на његово место) и своје приближавање или удаљавање посматра из његове перспективе.

3.3. Упућивање на време

3.3.1. На време се упућује **заменичким прилозима** *сада*, *тада* и *онда*. Између заменичких прилога за место и време постоји велика разлика. Да важи аналогија с просторним односима, прилог за 1. лице *сад(a)* би требао да указује на време у ком је говорник, прилог за 2. лице *тад(a)* – време у ком је саговорник, а прилог за 3. лице *онда* – време које је удаљено од обојице. Пошто би у том случају припадали различитим временима, говорник не би видео саговорника, него би само могао да га замисли. Међутим, то не одговара нашем свакодневном искуству: у типичном случају се говорник и саговорник налазе на истом месту и у исто време. Другим речима, *тад(a)* не може означавати време у ком се налази саговорник, јер је саговорник у истом времену као и говорник, дакле *сад*.

Прилог *сада* означава време говорниковог исказа, одн. време кад слушалац чује говорников глас (пр. 1). Прилог *тада* употребљава се само ендифорички (пр. 2). *Онда* се употребљава егзифорички: упућује на време које је удаљено од садашњег (пр. 3):

- (1) Шта сад да радим?
- (2) Одлазећи код Давила, Дефосе је пролазио често поред тих девојака. Оне би тада још дубље погнуле главе, песма би им се замрсила и искидала (Андрић).
- (3) Морам све да свршим сам. Сам, као и онда, али ће сад они бити моја војска (Селимовић).

3.3.2. Постоје **прилози** и **изрази са прилошким значењем** који нису деиктички, али подразумевају постојање **деиктичког центра**: *данас*, *сутра*, *јуче*, *ове* / *прошле* / *следеће недеље*, *те вечери*, *пре три недеље*, *ускоро*, *одмах*, *(не)давно* итд. Њих можемо да интерпретирамо само ако знамо време исказа⁹. На пример, ако је на вратима канцеларије окачена следећа порука:

- (4) Враћам се за један сат.

нећемо знати колико треба да чекамо ако не знамо кад је службеник окачио поруку (Јул 1996: 14).

3.3.3. И код упућивања на време може се запазити феномен **деиктичке пројекције**. На пример, следећи исказ:

- (5) Нисам сад овде.

у нормалним околностима (кад *овде* означава место на ком се говорник налази, а *сад* време у ком се налази) морао би да буде бесмислен; међутим, њега може да изговори неко у микрофон своје телефонске секретарице, предвиђајући да ће се *сад* односити на неко будуће време, кад неко буде покушао да га позове телефоном (Јул 1996: 13). Говорник се, дакле, „премешта“ у будућност и „из“ тог будућег тренутка изговара свој исказ.

⁹ Треба истаћи и да се време може означити и недеиктички, помоћу календарског времена (нпр. *Иво Андрић је рођен 1892. године*) и часовничког (нпр. *Доћи ћу око шест*).

Добар пример за деиктичку пројекцију јесте и значење речи *сутра* и *сутрадан*. Прва реч означава дан који непосредно следи за данашњим (=оним који је у току); деиктички центар је, дакле, време у којем се налази говорник:

(6) Сутра ћу имати много посла.

Реч *сутрадан* означава дан који непосредно следи за неким другим даном, одн. временом; у том случају деиктички центар је тај други дан, одн. то друго време (у пр. 6 то друго време означено је речју *слава*):

(7) Сутрадан **после славе** имаћу много посла.

Иста разлика постоји и међу изразима у пару *јуче* – *претходног дана*.

3.3.4. Глаголска времена такође подразумевају постојање деиктичког центра. Наиме, глаголска времена (нпр. презент, перфекат, аорист, футур први и др.) смештају ситуацију означену глаголом у садашњост (време које обухвата тренутак исказа), прошлост (време које претходи тренутку исказа и тај тренутак не укључује) и будућност (време које следи за тренутком исказа). Када се ситуација коју означава глаголско време (у пр. 7, 8 и 9 то су презент, перфекат, одн. футур први) одређује према тренутку исказа, онда се такво значење глаголског времена назива **апсолутно**:

(8) **Управо** седим и читам.

(9) **Јуче** сам дуго седела и читала.

(10) **Сутра** ћу цео дан седети и читати.

Кад се реално време које означава глаголско време одређује према неком другом тренутку (у прошлости или будућности), онда је то **релативно значење** тог глаголског времена; тада се говорник, одн. субјекат реченице пројектују („премештају“) у тај други тренутак и говоре из њега. У пр. 10, 11 и 12 презент, перфекат, одн. футур први имају релативно значење:

(11) **Јуче** ја седим и читам, кад одједном зазвони телефон.

(12) **Причао је** о земљи из које је управо дошао.

(13) Сава Шумановић **је одлучио** да се упуту у Париз, који је тада био уметничко средиште света. Међутим, његово школовање тамо неће проћи како је очекивао.

3.4. Упућивање на друштвени статус

3.4.0. У многим језицима, па тако и у српском, упућивању на учеснике у комуникацији придружује се упућивање на (релативни) друштвени статус саговорника. Основно средство за то јесте **употреба заменица за 2. лице**; томе се придружују и следећа средства: **ословљавање именом, презименом или надимком; титуле и лексеме за ословљавање**; одговарајући **поздрави**. Најзад, на однос међу саговорницима упућује и њихов **избор формалног одн. неформалног стила**.

3.4.1. Главни показатељ друштвеног статуса у српском језику јесте **употреба заменица *ти* одн. *Ви* да означе једну особу као саговорника**. У језицима је то познато као опозиција Т/В (од фр. *tu* / *vous*). Симетрична употреба тих заменица (тј. кад говорници један другом говоре *ти*, одн. *Ви*) указује на исти друштвени статус, а асиметрична употреба (један говори *ти*, а други *Ви*) указује на разлику у статусу. Симетрична употреба заменице *ти* указује на блискост саговорника (за тај однос се

често употребљава и термин *солидарност*), а заменице *Ви* на њихову међусобну удаљеност.

Блискост међу саговорницима која се изражава **симетричном употребом заменице *ти*** може почивати на следећем (Радовановић 1986):

а) на припадности истој генерацији – али само кад су млади у питању (до старосне границе која није прецизно утврђена, али коју многи говорници српског језика смештају око 30. године);

б) на истој животној ситуацији – нарочито кад су у питању угрожене друштвене групе (студенти, војници, затвореници);

в) на сродничким везама;

г) на пријатељству или емоционалној повезаности;

д) на истом идеолошком или политичком опредељењу (нарочито кад саговорници припадају некој партији чији програм инсистира на једнаком статусу људи у друштву).

Критеријуми б), в), г), д) могу бити важнији од узрасног критеријума (наведеног под а). Такође, старосна граница до које ће неко непознатој особи рећи *ти* виша је код мушкараца него код жена. Мушкарци и лакше прелазе на *ти* него жене.

Удаљеност међу саговорницима која се изражава **симетричном употребом заменице *Ви*** може почивати на следећем (Радовановић 1986):

а) на непознавању саговорника – нарочито кад су у питању саговорници изнад неке старосне границе (нпр. пролазник – пролазник);

б) на службености ситуације (пословни партнери, продавац – купац, судија – оптужени, банкарски службеник – штедиша, стјуардеса – путник итд.).

Говорници који иначе један другом говоре *ти*, у некој јавној или службеној ситуацији прећи ће на *Ви*.

Статусна разлика међу саговорницима, која се очитује у **асиметричној употреби заменица 2. лица**, може бити заснована на следећем:

а) на разлици у годинама (старији човек – млађи човек, одрастао – дете);

б) на разлици у положајима: један је положај моћи (шефа, лекара, војног старешине, наставника итд.), а други положај немоћи (радника / подређеног у послу, пацијента, војника, одн. ученика итд.).

Наглашавање свог вишег статуса у односу на саговорника може се схватити и као знак слабије културе; стога се у неким ситуацијама у којима објективно саговорници немају исти статус инсистира на симетричној употреби заменице *Ви* (нпр. професор – студент, гост – келнер у бољим ресторанима и сл.).

3.4.2. Саговорници се могу обраћати један другом **именом, презименом или надимком**, нпр. *Петре*, *Петровићу*, одн. *Пецо*, што указује на њихову блискост, удаљеност или статусну разлику. Такође, такво ословљавање указује и на формалност одн. неформалност ситуације: ословљавање презименом је формално, а ословљавање именом или надимком неформално.

Ословљавање именом, презименом и надимком комбинује се са употребом заменица 2. лица. Могуће су следеће комбинације:

(1а) <i>Ви</i> + презиме:	<i>Ви, Петровићу</i>	(2а) <i>ти</i> + презиме:	<i>ти, Петровићу</i>
(1б) <i>Ви</i> + име:	<i>Ви, Петре</i>	(2б) <i>ти</i> + име:	<i>ти, Петре</i>
(1в) <i>Ви</i> + надимак:	<i>Ви, Пецо</i>	(2в) <i>ти</i> + надимак:	<i>ти, Пецо</i>

Употребе 1а, 2б и 2в су очекиване, типичне (у 1а обично постоји и одговарајућа етикета одн. титула: *Ви, господине / докторе Петровићу*). Друге употребе су резервисане за нарочите ситуације или могу имати нарочите ефекте: употреба 1б може бити везана за ситуацију на послу или комшијске односе (кад ситуација није формална, али ни саговорници нарочито блиски); употреба 1в је веома специфична и захтева нарочите околности. Употреба 2а указује на удаљеност међу саговорницима (они се не познају ближе) и неку врсту формалне ситуације; при том говорник сматра да му је саговорник близак по рангу или пак према њему не гаји велико поштовање.

3.4.3. Говорник може исказати статус саговорника и употребом **речи за ословљавање и титула**.

За обраћање постоје **уопштене етикете**, од којих су најчешће *господин* одн. *госпођа* / *госпођица* (после Другог светског рата до почетка 90. година прошлог века честе етикете су биле *друг* одн. *другарица*). Постоје, затим, називи за **титуле и звања** (*доктор, професор, асистент, доцент, примаријус*), називи за **друштвене функције** (*председник, секретар, директор, шеф, управник, начелник, декан, председавајући*), називи за **професије** (*учитељ, наставник, професор, доктор, судија, мајстор, конобар*). Неки од тих назива су погодни за именовање трећег лица, али не и за обраћање саговорнику (*асистент, доцент*) (Радовановић 1986). Називи за титуле и звања, друштвене функције и цењеније професије могу се комбиновати са уопштеним називима *господин / госпођа*, чиме обраћање постаје веома формално (*господине докторе / декане, судија и сл.*).

Постоје и називи за **друштвене улоге**: *колега / колегиница, комишија / комишиница, газда / газдарица*. Називи *комишија / комишиница*, поред своје уобичајене употребе (да заиста означе некога ко је говорнику комишија), могу упућивати на то да се саговорници не познају, али без наглашавања удаљености или статусне разлике (тако ће се, на пример, обратити продавачица купцу, чак и непознатом). Називом *газда* понекад се обраћа градски житељ сељаку на пијаци.

У обраћању се користе и називи за **узраст**: *дечко / девојчица, бата / сека, момак / девојка, мали / мала* и сл., одн. **родбинске односе**: *мајка, тетка / чика, бака / дека, снајка* итд. Њих користе млађа деца у обраћању старијима, одн. старији у обраћању деци или младима; назив *снајка* може употребити сељак на пијаци у обраћању млађој жени. Назив *мајка* (управо у том облику!) употребљава се за обраћање старијој жени. Са *Момче!* обратићемо се некоме ко је заиста млад, а са *Момак!* ако је у служби подређеног.

Неформално обраћање са *Другар!*, *Земљак!* / *Земљаче!*, *Пријатељу!*, карактеристично за мушкарце, имплицира исти статус и из њега проистеклу блискост. Обраћање са *Мајсторе!*, *Шефе!* некоме ко није ни мајстор ни шеф (нпр. возачу аутобуса, кондуктеру, таксисту), и које је такође карактеристично пре за мушкарце него за жене, начин је да се изрази дистанцираност, али да се не нагласи статусна разлика.

Таква шароликост етикета за обраћање сведочи о функционалној нестабилизованости овог дела лексичког система, која, опет, проистиче из промене цивилизацијског типа (из изразито руралног у изразито урбани) (Радовановић 1986: 141–142). Наиме, још се ниједна лексема за ословљавање – укључујући и пар *господин / госпођа* – није довољно десемантизовала да не би зависила од година, друштвеног статуса или емотивног односа међу саговорницима; нема, дакле, неутралне лексеме за ословљавање (Вуковић 1984).

3.4.4. Што се поздрава тиче, на блискост међу саговорницима указују поздрави као што су *Здраво – Здраво* (фамилијарност ће бити означена паром *Ћао – Ћао*), а на удаљеност парови као што су *Добро јутро – Добро јутро, Добар дан – Добар дан, До виђења – До виђења* итд. Асиметрични поздрави (*Добар дан – Здраво*) упућују на то да саговорници имају различит статус.

3.4.5. Најзад, међусобни однос саговорника може се изразити и избором стила – формалног, одн. неформалног (или чак фамилијарног). Међусобно блиски саговорници, који желе да нагласе своју блискост, употребљаваће у међусобном општењу фамилијарни говор; они који желе да нагласе своју удаљеност употребљаваће формални говор. На пример, жаргоном ће се служити само они који једни другима говоре *ти*; саговорници који су међусобно удаљени или су неједнаког статуса по правилу ће избегавати такав начин изражавања.

4. Ендофора

4.1. Врсте ендофоре

4.1.1. Ендофора или унутрашња деикса обично се дефинише као упућивање на делове текста, одн. њихову садржину. Ако се упућује на садржину дела текста који претходи, у питању је **анафора** (пр. 1); ако се упућује на садржину дела текста који следи, у питању је **катафора** (пр. 2).

- (1) **Милан** је замолио да му помогнемо.
- (2) Морам ово да ти кажем: **стање је озбиљно** (Клајн 1985: 42).

Реч / израз на чије се значење односи анафорички употребљена заменица назива се **антецедент**; у пр. 1 то је *Милан*. Реч / израз на чије се значење односи катафорички употребљена заменица можемо звати **постцедент** (Клајн 1985: 43); у пр. 2 то је *стање је озбиљно*.

4.1.2. За показну реч и антецедент каже се обично да су **корелевантни**: односе се на исти појам. На пример, заменица *му* из пр. 1 упућује на појам који је означен именицом *Милан*. Међутим, корелација не постоји увек:

- (3) Секретар је годинама себи куцао **извештај**. Убудуће ће му га куцати дактилографкиња.

Наиме, антецедент и заменица не означавају исти извештај: у пр. 3 у 1. реченици у питању су извештаји који су куцани у прошлости, а у 2. реченици извештаји који ће тек бити куцани. Исто је и у пр. 4, где су различити и човек и плата:

- (4) Човек₁ који је своју плату₁ дао својој₁ жени био је паметнији него човек₂ који ју₂ је дао својој₂ љубавници.

У пр. 3 и 4 реч је о томе да заменица, иако не означава исти конкретни објект (=тај објект), означава исту врсту објекта (=такав објект), и у том смислу исти појам. Језик у том случају не прави разлику између пр. као што је 4 и пр. 5, у којем је човек исти, али су плате различите, или пр. 6, у којем су исти и човек и плата (Клајн 1985: 50):

- (5) Тај човек је увек давао **своју плату** жени, а одсад ће је је давати љубавници.
- (6) Тај човек је дао **своју плату** жени, а могао ју је дати љубавници.

На крају, показна реч се може односити на саму реч из претходног текста (у смислу гласовног склопа, без семантичког садржаја):

- (7) А: *Пречас*. Како се то пише?

Клајн (1985: 51–52) закључује да ендофорички употребљена заменица има три могуће функције. Упућујући на антецедент, она (а) најчешће упућује на конкретну појаву именовану њиме; међутим, (б) може упутити само на врсту појма, или (в) само на

реч, независно од њеног семантичког садржаја. Тим употребама одговарају следећи примери:

- (8) (а) Имаш **кијавицу** и треба да је лечиш.
- (б) Ти још вучеш **кијавицу**, а ја сам је давно излечио.
- (в) Доктор каже да имам **ринофарингитис**, а ја не знам шта је то.

Некад антецедент није експлициран (изричито наведен) у ранијем тексту. Заменица тада упућује на појам који је претходним текстом евоциран, тј. који се у њему подразумева:

- (9) Марија се прошле године удала, али је он после два месеца отишао.

Што се показних заменица тиче, за анафору обично служи заменица *тај*:

- (10) Милан је добио **поклон**. Том поклону се много обрадовао.

Међутим, у новије време, нарочито у новинарском и, уопште, писаном језику, заменица *овај* тежи да истисне заменицу *тај*:

- (11) ... **неопходно је повлачење свих страних трупа из земље**. Ово је на данашњој конференцији за штампу изјавио...

4.1.3. За катафоричко упућивање користи се најчешће заменица *овај*:

- (12) Можда сте већ чули овај виц. **Улази Босанац...** (Клајн 1985: 120).
- (13) Ја знам само ово: **ноћног чувара није било** (Клајн 1985: 122).

Међутим, ако је реченица постцедент синтаксички зависна од показне заменице, употребиће се *тај* (Клајн 1985: 122):

- (14) Ја знам само то да ноћног чувара није било.

4.2. Упућивање на елементе саговорниковог текста

У дијалогу говорник показним речима често упућује на оно што је рекао саговорник, тј. на елементе његовог текста:

- (15) ЈЕРОТИЈЕ: Ето ти сад! Чудо божје! Отварао сам ја писма мало веће госпoде, па нећу Ђокино.
АНЂА: Отварао си, ал' си због тога и службу изгубио (Б. Нушић, *Сумњиво лице*).
- (16) [Говорник је испитивач на испиту, а саговорник је студент који одговара. Саговорник пред собом има цедуљу са текстом који садржи придев *насушни*.]
Г: Ком лексичком слоју припада придев *насушни*?
С: Шта сте рекли за тај придев?

Из пр. 15 и 16 видимо да се у ту сврху употребљава заменица за близину 2. лицу: *тај*. Зашто баш она?

Одговор може бити тај да онај ко говори ствара текст. Оно што је неко створио припада тој особи; стога речи које је говорник изговорио (заједно са њиховим значењима) припадају управо њему, па их саговорник смешта у његов „простор“. Тај случај је врло сличан случају кад неко упућује на оно што саговорник поседује, само што овде саговорник поседује не физичке предмете, него апстрактне ентитете – речи.

У том смислу нарочито је речит пр. 16, јер се поменута реч из текста налази у физичком простору говорника С; међутим, пошто је изговорена од стране говорника Г, она припада њему. Тако се показује да је критеријум поседовања (одн. припадања) јачи од критеријума налажења у физичком простору.

4.3. Упућивање на елементе сопственог (претходног) текста

У овом случају реч је монологу: говорник упућује на елементе текста који је изговорио, као у пр. 17 и 18:

- (17) ЈЕРОТИЈЕ: [...] И ево, читава два сата прошло како је у 'апси, читава два сата како смо спасли државу, а ја о томе не извештавам министра (Б. Нушић, *Сумњиво лице*).
- (18) ЖИКА: [...] Ко ће да плати мени моје школовање? Десет година сам ја провео у школи. Да сам на робији толико година провео, ја бих научио какав занат (Б. Нушић, *Сумњиво лице*).

У тој функцији најчешћа је опет показна реч за 2. лице, којом говорник оно што је рекао смешта у саговорников простор. Откуд то? То не може бити зато што то припада саговорнику, јер га он (саговорник) није изговорио. Међутим, говорник то ставља у његов простор пажње; тиме му ставља до знања да је то за њега – саговорника – релевантно.